

Уладзімір СОДАЛЬ

ЯК НА СВЕТ НАРАДЗІЎСЯ ЯНКА

ВАНДРОЎКІ ПА ВЯЗЫНЦЫ І ЯЕ НАВАКОЛЛІ

Пра Янку Купалу, здаецца, мы ведаем усё ці амаль усё. А ці ўсё? На гэта пытанне мяне навёў мой сват. Неяк раз прыехаў ён са свайго дубровенскага лецішча, што поблізу Вязынкі, і кажа:

— От, Іліч! Ты Купалам цікавішся. А не так даўно я напаткаў унука тае бабкі, якая колісь бабіла Янку.

Неяк у тлуме розных клопатаў я быццам і не пачуў гэтай сенсацыі. Ва ўсялякім разе, не засяродзіўся на ёй. Не распытаў, адкуль тая бабка, як яе звалі. Не выказаў і памкнення сустрэцца з яе ўнукам. Праз нейкі час гаворка ў нас зноў зайшла пра гэтую сустрэчу і пра згаданую бабку, якая ў чэрвені 1882 года прыняла на свае рукі Ясіка Луцэвіча, перарэзала пупавіну і благаславіла яго з'яўленне на белы свет.

І тут я сцяміў: гэта ж сапраўды вельмі цікава. Мала хто ведае сваіх бабак-павітух. А тут сам Бог спрыяў, каб людзі ведалі імя той, якая прыняла на свае рукі дзіця, што пазней стане гонарам і славай Беларусі.

І я пачаў прасіць свайго свата, каб ён пры нагодзе даведаўся ад таго ўнука, най-

перш імя ягонай бабкі. А калі можна, дык і падрабязны расповед пра яе. І праз некаторы час патрэбную мне частку звестак я атрымаў. Прозвішча таго ўнука, які пахваліўся, што ягоная бабка прымала роды, — Мікола Мацюк. А імя бабкі-павітухі сват, пакуль ехаў, забыўся, вылецела з галавы. Але нічога, трэба толькі з гэтым унукам напаткацца самому, каб пачуць тое, чаго прагнуў.

Але вось якраз тое простае нечакана ператварылася ў доўгі і пакутлівы пошук.

Ужо год ці два Міколу Мацюка не бачылі на дубровенскіх лецішчах. І ніхто не ведае, як яго знайсці. Таму я наважыўся самастойна шукаць гэтага чалавека, а разам з тым падоўжыць свае роспыты пра вязынкаўскіх бабак-павітух з часоў народзінаў Янкі Купалы.

ЗА ШЛАГБАЎМАМ

Вязынкай падчас народзінаў Яся Луцэвіча называлі фальварак пана Станіслава Замбжыцкага. Гэта быў досыць дабротны фальварак, гарманічна зладжаны з прыгожай навакольнай прыродай. З драўлянай забудоваю пры чыгунцы.

З 1972 года з нагоды дзевяностай гадавіны народзінаў Янкі Купалы назваю Вязынка аб'ядналі дзве суседнія з Вязынкай вёскі — Сяледчыцы і Гурнавічы.

Але хоць тром розным селішчам нададзены адзін назоў, ды кожнае з іх захавала сваё аблічча. У Вязынкі яно сваё, фальваркаўскае, сядзібнае.

Яшчэ адметнасць. Купалава Вязынка — запаведнік. Яе ад суседніх



Парабкова хатка, у якой нарадзіўся Яська Луцэвіч — Янка Купала. Фота Сяргея Плыткевіча.

вёсак адзяляе чорна-белы пала-саты шлагбаўм.

Ды завітаем жа за гэты шлагбаўм і пацікавімся, што за ім ведаюць пра нашага слыннага песняра.

Ці жыве ў суседніх з Вязынкай вёсках Купалаў дух?

Самая блізкая ад купалаўскай Вязынкі вёска Сяледчыцы. Тут, мне казалі, колісь жыла вельмі спрактыкаваная бабка-павітуха Агатка Сай.

Пра яе нават у Купалавай энцыклапедыі згадваецца. Агатка Сай нарадзілася ў 1861 годзе.

На час народзінаў Янкі Купалы ёй было трохі больш за дваццаць.

Ці магла яна быць Купалавай павітухай? Звычайна павітухі былі больш сталыя, спрактыкаваныя кабеты, сямейныя, якія самі нарадзілі і выгадвалі шмат дзяцей і мелі ўжо ўнукаў. Агатка Сай, як ужо згадвалася, на час народзінаў Яся Луцэвіча мела ўсяго дваццаць адзін год, і з гэтай прычыны яна не магла быць на тую пару павітухай. Магла быць нянькай, памочніцай Бянігны. Так яно, мусіць, і было.

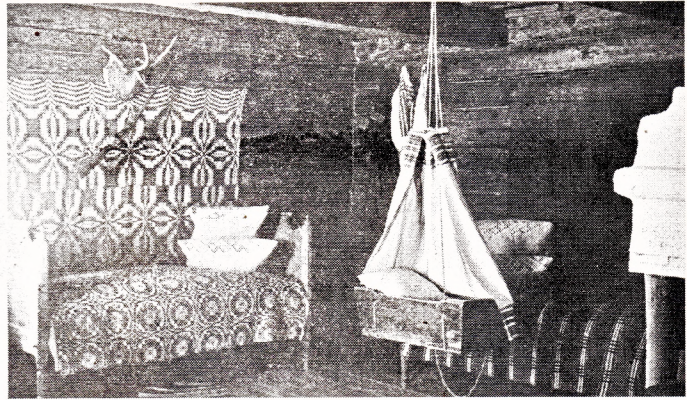
Пра гэта і ў энцыклапедыі запісана.

Агатка, жывучы поблізу Луцэвічаў, забягала на якую гадзінку-другую да Бянігны, каб пагуляцца з малым: пагужкаць і самой пацешыцца.

Радасць жа якая — новы чалавек на белы свет нарадзіўся!

Гэту радасць мелі ўсе ў Вязынцы, хто сябраваў з Луцэвічамі, з кім яны былі ў суседстве.

Агатка Сай напраўду была бабкай-павітухай, але значна пазней, і досыць слыннай. Яе дачка, Юзэфа Сай, згадвае, што матуля «абслугоўвала» ўсю ваколіцу. Гукалі яе на разроды і з далёкіх, і з блізкіх вёсак. Яна ўсё ўмела рабіць з пэўным разуменнем. Ведала, напрыклад, як палегчыць пакуты жанчын пры родах: найперш трэба было ўсе, якія ёсць, вузлы развязаць, усе замкі разамкнуць. Ведала, як і на чым пупавіну аддзяліць, у што яе загарнуць, дзе закапаць, як з месцам абысціся. Пупавіну, дарэчы, закопвалі звычайна пад ганкам ці пад парогам, каб любіў свой дом, свой кут. Ведала



*Калыска Янкі Купалы —
экспанат філіяла Дзяржаўнага літаратурнага музея
Янкі Купалы ў Вязынцы.*

трохі і народную медыцыну. Гэта была акушэрка-самавучка.

Першае купанне немаўляткі, першае спавіванне, абрад укладвання ў калыску — усё гэта было падуладна Агатцы Сай. Да сваіх парадзіх тры дні хадзіла пасля родаў, рабіла розную працу. На хрэсьбінах бабка-павітуха была першай асобай.

Пасля народзінаў Яські Луцэвічы нядоўга пажылі ў Вязынцы. А калі б пажылі даўжэй, Агатка Сай, несумненна, сталася б для Луцэвічаў той, якой сталася Арына Радзівонаўна для Пушкіна. Але для яе і той кароткі час, які выпаў пабыць нянькай пры Яську Луцэвічу, ганаровы.

* * *

...За кіламетраў пяць-шэсць на захад ад Купалавай Вязынкі вёска, а мо нават колісь і мястэчка, Повязынь. Назва гэтая, бясспрэчна, родная Вязынцы: Вязынка — Повязынь! Я і тут паспрабаваў пашукаць Купалавай прысутнасці і найперш пацікавіўся, ці былі ў Повязыні падчас народзінаў Янкі Купалы слынным павітухі. Паводле слоў Яніны Бокун, такой павітухай была Мар'я Дварэцкая. Пражыла яна сто чатыры гады. Памерла дзесь у 1956—1957 гадах. Ніколі нічым не хварэла. Невысокая, спрытная. Праз яе рукі прайшла ўся повязынская малеча. Гукалі яе на разроды, вядома, і ў суседнія вёскі. Бабкі-павітухі былі паважаныя ў вёсках людзі. Амаль чарадзейкі.



Маленькі Сяржук і тая самая студня. (Архіўнае фота).

КАЛЫХАНКІ

Луцэвічы, як ужо згадвалася, мала пажылі ў Вязынцы пасля нараджэння сына. Але менавіта тут будучы паэт пачуў першыя калыханкі-люляны, якія напявала яго матуля. А якія? Ці пацікавіліся гэтым нашы фалькларысты? Ці запісалі яны вязынкаўскія калыханкі? Каб сёння мы мелі такія запісы, ім цаны б не было. Неяк у Вязынцы хтосьці з бабулек наспяваў мне пару калыханак. Думаю, з нагоды дня нараджэння нашага слыннага Янкі Купалы будзе дарэчы іх тут згадаць.

* * *

А-а-а, люлі-люлі,
Прыляцелі куры.
Селі на вароцях
У чырвоных боцях.
Боты паспіхалі

І дзеткам аддалі,
Каб босыя не хадзілі
І курак не будзілі...

* * *

А-а-а, люлі-люлі,
Усе курачкі паснулі.
Адзін коцік не спіць, гуляе,
Ходзіць па плоце
У чырвоным капоце,
З дзеткамі размаўляе.
— Апсік, каток, пад масток,
Злаві рыбку за хвасток.
Зловіць рыбку за хвасток,
Сам яе ўкусе
І дзіцятку нясе...

Калі б нашы фалькларысты запісалі ўсе вязынкаўскія калыханкі ды калыханкі навакольных з Вязынкай вёсак і выдалі іх асобным томікам — гэта была б самая яркая вязынкаўская старонка з жыцця Янкі Купалы.

КАЛЫСКА

Кажуць: «Дарагі той куток, дзе рэзаны твой пупок». Для Янкі Купалы такім кутком сталася Вязынка. Дзесь пад парогам тае парабковай хаткі, дзе нарадзіўся Янка Купала, і прыкапана ягоная пупавінка. Вязынка — святы куток для ўсіх беларусаў. Менавіта ў Радашкаўскім парафіяльным касцёле будучага песняра ахрысцілі і месца ягоных народзінаў у касцельнай кнізе пазначылі. Вязынка — гэта першае Купалава касмічнае адчуванне радзімы. Пад павольнае гайданне вязынкаўскай калыскі маленькаму Янку нязмушана перадаваліся беларускія рытмы ягоных будучых песень-вершаў.

Гэта Купалава калыска прываблівае і ўражвае сучасных нашых дзяцей, якія ўжо гадаваліся ў камфортных калясках-вазках. Адзін з іх Сяржук Чылікін-Садэльскі:

Ездзіў у Вязынку я,
Купалаву хатку бачыў
І зусім не прадбачыў,
Што калыску ягоную ўбачу,
У якой маленькага Янку калыхалі-люлялі.
У той калысцы і я б пагайдаўся,
Мо б такім, як Купала, пэтам я стаўся...

СТУДНЯ

Як каго, а мяне ў Вязынцы здаўна, нават і сам не ведаю чаму, прываблівае куточак ля сядзібнай студні. Кожны год, кожнага разу я з кніжным набыткам размяшчаюся тут, балазе гэтая студзенка, хутчэй за ўсё, дэкаратыўная, мае шчыльную накрыўку, прымацаваную да чатырохвянковай цемры, студнявага зруба на чатыры вянкi. Студня гэтая шмат пра што мне нагадвае, распавядае. У ёй, як і ў кожнай, я ў гэтым перакананы, тоіцца шмат чаго загадкавага, нечаканага. Не адна легенда, не адно паданне. Толькі хто мне іх распавядзе? Можа хіба толькі сённяшні вязынскі экскурсавод. Можа яна штокольвек чула?

Я разумею: згаданая вязынская студня — гэта толькі імітацыя той даўнейшай студні. Зверху, як я згадваў, глухаватая, з невялікім акенцам, накрыўка. Пры студні і над ёй расце колькі старых клёнаў. Студня з почапам праз саху. Куточак пры студні рамантычны.

Нездарма ж ён прываблівае шлюбныя пары. Яны тут ладзяць свае карагоды, гульні, забавы. Пра гэта згадвае апякунка вязынкаўскага філіяла купалаўскага музея Ірына Трутнёва. Паводле яе слоў, адсюль, ад імітаванай студні, вельмі хораша глядзіцца і парабкова хата з яе падворкам. І людзі, людская да яе плынь не аціхае ўвесь божа дзень.

Мой унучак, Сяржук Чылікін-Садэльскі, ля Вязынскай студні. Паглядзіце, які ён паэтычны, натхнёны, узнёслы. Ён ужо аўтар трох кніжачак. Адну з іх ён назваў «Кветка мая Беларусь». Усе згаданыя кніжачкі ён прычакаў у свае школьныя гады. Цяпер ён ужо студэнт.

ГАСПОДА

Вязынка! Шмат разоў я тут быў, але кожнае наведванне акрэслівае штось новае, раней не заўважанае. От неяк раз угледзеў у экспазіцыі гошы драўляны дамок з белымі аканіцамі. Пры ганку таксама белыя, з драўляных круглячкоў, калоны. Пад здымкам подпіс: «Вязынкаўская сядзібная гаспода пана Замбжыцкага». Дамок гэты мне падаўся дужа зграбным. «Але які яго лёс?» — пацікавіўся я.

«У пяцідзясятых гады яго разабралі і кудысьці перавезлі пад клуб, балазе дрэва было сухое, моцнае». «Навошта перавезлі? — пытаюся. — Хіба ён тут быў лішні?» «Не, не лішні, — кажуць мне, — але тады былі такія часы. Хацелі падкрэсліць сялянскае паходжанне Янкі Купалы, а тут побач такая панская гаспода. То пакінулі толькі хатку арандатара ды наймітаў, каб людзі спагадалі Луцэвічам, каб за Янкам Купалам замацавалася пралетарскае паходжанне. Тады такія павевы вельмі практыкаваліся...» Я абураюся: вязынкаўская сядзіба перажыла такое ліхалецце — вайну, пажары і іншую калатнечу, дачакалася мірнага часу — і на табе, знаходзіцца нейкі разумнік і разводзіць бедных з багатымі, а праўдзіва — разбурае вязынкаўскі сядзібны мемарыял, у якім нарадзіўся наш Прарок. І цяпер мы маем скажонае ўяўленне пра гэты кут. Я яшчэ ўглядаюся ў абрысы колішняй вязынкаўскай гасподы і цікаўлюся, дзе яна колісь красавалася ў Вязынцы. «А от адразу за свірнам



Аўтар і Летка.

на пагорку, дзе склеп. Гэта зусім блізка ад арандатаравай хаткі, у якой нарадзіўся Ясь Луцэвіч, дзе цяпер музейная экспазіцыя». З нагоды такіх удакладненняў зусім іншай мне паўстала Вязынка.

ЭПІЛОГ-РАЗВЯЗКА

Вандруючы па Вязынцы і яе наваколлі, распытваючы пра вязынскіх павітух з часоў народзінаў Янкі Купалы, я з галавы не выпускаў Мікалая Мацюка. Ягоны расповед у пераказе майго свата прагучаў для мяне прыцягальна, магічна і, здаецца, праўдзiва. Неяк, працуючы на лецішчы Ганны Чопкі, ён прынародна сказаў: «От на гэтым месцы, Галя, дзе цяпер ваша лецішча, жыў мой дзед з бабкаю. А бабка мая — сьлынная павітуха. Яна прыняла і Янку Купалу». Сказаў даверліва, з годнасцю, з гонарам за сваю бабульку, якой лёсіла прыняць на свае рукі пры народзінах таго, хто станеца славай і гонарам Беларусі.

Але ж дзе дзеўся гэты Мацюк? Дзе ён запрапасціўся? Які ўжо год яго не відаць у Дуброве. Праз пэўны час Бог паслаў мне

чалавека, які таксама ведаў таго Мікалая. Ад яго я пачуў: «Мікалай гэты вось ужо колькі гадоў як змёр». От такая нечаканка, нікім не прадбачаная. А, здаецца, гэтак былі блізкія да ісціны. Няўжо цяпер мы зусім страцім магчымасць знайсці яе? Нехта ж з ягоных родзічаў таксама чуў згаданую сямейную сагу. Спадзяюся, агульнымі намаганнямі мы ўсё ж даведаемся імя бабулі, якая прымала роды 25-га чэрвеня 1882 года ў Бянігны Луцэвіч. Прынамсі, пасланы мне Богам чалавек таксама заклікаў мяне не адчайвацца: напытвацца і шукаць!

Кульмінацыйнай майго доследу пра Купалаву бабулю-павітуху сталіся словы Купалавай пляменніцы Ядвігі Раманоўскай. У юбілейныя Купалавы дні з тэлевізійнага экрана сёмага ліпеня я пачуў ад яе: «Бабка-павітуха, якая прымала дзіця, нібыта сказала, што па ўсіх яе прыкметах гэты хлопчык, як вырасце, будзе вялікім чалавекам»: Аўтограф згаданых слоў Ядвіга Юліянаўна падаравала Літаратурнаму музею Янкі Купалы. Згаданыя словы гэтак сугучныя з маімі памкненнямі. Яна нібыта ўгадала сэнс маіх намаганняў.